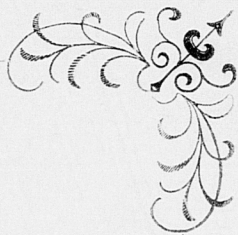
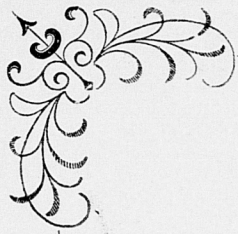

L. 30

DEPOT
ROELS

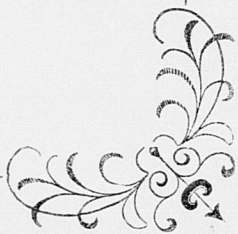
DEPOT
ROELS

Depot Roels

DR. W. G. BRILL.

TOESPRAAK.

ct.
2

**B. oct.
2062**

Men. Coll.

J. 2062

DE BEWONDERING HET BEGINSEL
DER WARE KENNIS.

TOESPRAAK,

GEHOUDEN IN SEPTEMBER 1870

DOOR

D^r. W. G. BRILL,

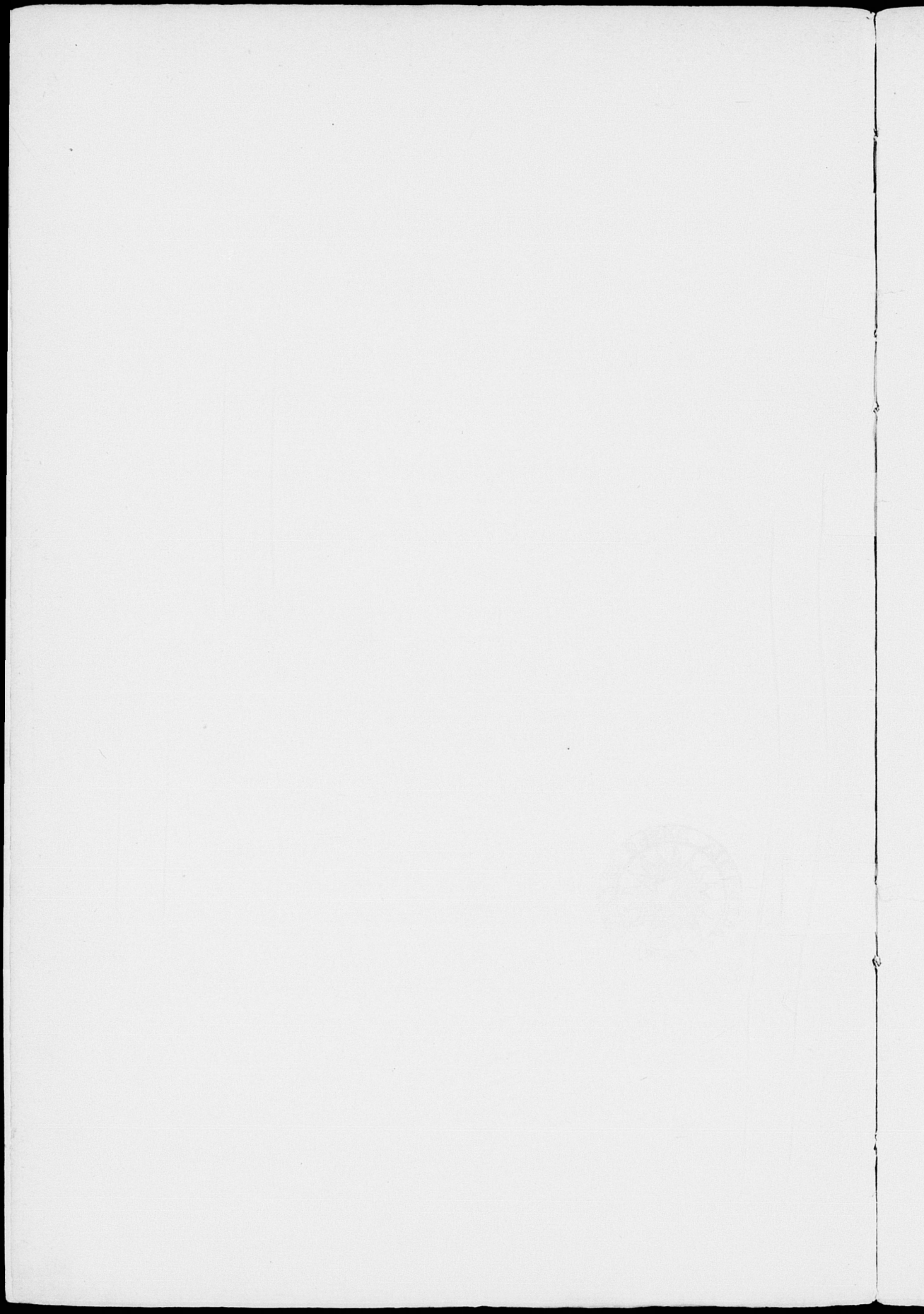
HOOGLEERAAR TE UTRECHT,

TER OPENING ZIJNER LESSEN.

LEIDEN, E. J. BRILL,

1870.

MIJNE VRIENDEN!

Ik heet u welkom! Welkom met een gevoel van dubbele dankbaarheid voor hetgeen niet alleen u en mij, te midden van veel slagen van ziekte en rampspoed, maar ook ons vaderland te midden van den gruwelijken strijd der volken bespaard is. Mijn God! wat is er sedert wij van elkander scheidden, gebeurd! Wat gebeurt er nog! Wij kunnen niet zonder ontzetting denken aan Parijs, dat in een dampenden poel van namelooze ellende staat te verkeerem. Doch wij moeten ons kalm bij de wetenschap bepalen. Daartoe zijn wij hier teruggekomen. — Maar dan toch in 's Hemels naam bij eene wetenschap, die eenigen troost aanbrengt en ons een uitzicht opent boven de jammeren van dit leven, eene wetenschap, die ons niet, evenzeer als een slagveld, slechts den dood en de ontbinding vertoont. — Tot eene betere wetenschap wensch ik u heden den weg te wijzen, en, mocht het zijn! te banen.

Zou het waar zijn, wat zeker Fransch schrijver¹⁾ zegt:

1) De Lagenevais.

»bewonderen, doen wij niet meer, en geestdrift, wij spotten er mede?» Ik aarzel niet, te verklaren, dat, bijaldien het zoo ware, het bedroevend met ons gesteld zou zijn. — Vóór dat ik eene poging doe om dit mijn zeggen te staven, moet ik erkennen, dat die Fransche schrijver eenigen grond heeft om dus van onzen tijd te getuigen. De richting onzer dagen leidt er toe, dat men de stemming, die tot bewonderen noodig is, kwijt raakt. Ik denk nu niet aan zulke personen, welke, zich in waardigheid en bekwaamheid boven de geheele wereld geplaatst achtende, alles aanmerken als blijvende beneden het peil van hetgeen hun geest bevat heeft, en van dat waartoe zij, zoo zij het slechts der moeite waard achten, bekwaam zouden wezen. Dezulken voorzeker zijn niet in staat om te bewonderen. Toch heb ik hen niet op het oog, waar ik van eene bepaalde richting van onzen tijd spreek: immers die waan is geenszins iets eigenaardigs in onzen tijd; hij behoort tot alle tijden; hij is iets gewoon menschelijks: niets is gemeener dan die laatlunkendheid.

Maar dit bedoel ik, dat de tegenwoordige wetenschappelijke methode en de uitnemende resultaten, die zij heeft opgeleverd, de strekking hebben om ons het bewonderen te verleeren. Ik redeneer, aldus. Slechts de domheid en de onkunde kunnen eene machine bewonderen. Al noemen wij, bij voorbeeld, eene stoommachine bewonderenswaardig, plaats u er voor, en — van tweeën één: gij begrijpt er niets van,

en in dien staat van geesteloosheid vermag een mensch niet veel meer dan een dier, en bewonderen is het werk van een dier niet; — of gij begrijpt de inrichting en werking, en gij kunt niet verbaasd staan over iets dat niets meer is, dan de toepassing van een kracht, honderdmaal in de gewoonste omstandigheden door u waargenomen, en van eene becijfering, die een kind zoo dikmaals kan verrichten als de schoolmeester ze hem tot taak stellen wil. Dat de werking hier soms kolossaal is, het verandert niets aan de zaak zelve; niets wezenlijks maakt het uit, en voor het overige is er aan de machine niets: schoon is dat gevaarte niet, en zóó zeker is het, dat zij niet schoon moet of mag zijn, dat de kunstenaar, die aan eene machine iets meer dan een doelmatigen en hoogstens netten vorm, — die haar een aesthetisch bevredigend voorkomen zou willen geven, voorzeker niets dan een monster zou voortbrengen, dat den kieschen smaak pijn zou doen.

Eene machine derhalve kan niemand bewonderen. Wel nu, bij uitstek leert ons de tegenwoordige wetenschap alles, de wereld in hare grootste uitgebreidheid en in hare fijnste werkingen, als eene machine beschouwen. Wat is voor de Sterrekunde de hemel anders dan een uurwerk? Heeft men nog eene voorstelling van leven, wanneer men alles wat daar straalt en zich roert, beschouwen moet als in ijzeren banden geklonken en afloopende volgens vaste wetten? Wat zich

dus bewegen moet en niet anders kan, het brengt niets van het zijne tot zijne beweging bij: het is dood; het is bloot iets werktuigelijks, deel en stuk van ééne machine. — En de Zon dan? De Zon, die Godheid van voorheen, die der oude wereld het symbool was des vollen goddelijken levens, hetwelk de oorspronkelijk kille ledigheid der aardnatuur kwam omhelzen en bevruchten, — wat is zij thans? Wij ontleden hare stralen en lezen hare grondstoffen van het papier af. Wie nu de chemische elementen der zon waarneemt, heeft inderdaad de zon zelve uitgebluscht; voor hem is de schepping in een nacht gedompeld, waar nog slechts het kaarslicht der wetenschap schijnt; de ontbonden elementen, dat is de chaos, zijn hem ontsloten; voor hem bestaat in zoo verre de kosmos niet meer, die de elementen overdekt en ontveinst onder den bonten dos van een heerlijken vorm.

Maar laat den hemel varen: die moge, terwijl hij voor de oude godsdiensten eene levende bron van goddelijke heerlijkheid en genieting was, voor ons dan maar een firmament zijn, ijskoud trots alle zonnen, die er staan te flikkeren; — doch, om van de bloemen der aarde en van dezen zonneschijn niet te spreken, — ons warm eigen leven, het menschelijk lichaam, dat wij vrij bewegen, waar toch iets gansch eigenaardigs in weeft, en dat in zijn geheelen vorm zoo veel bekoorlijks, in het gelaat zoo veel aandoenlijks ten toon spreidt, ons menschelijk lichaam zal men toch niet tot eene

bloote machine kunnen maken Een fraaie zaak! Ons lichaam geene machine? Een chemisch laboratorium, een physische toestel is het, niets anders. De wetenschap ontleedt het in eenige gassoorten, en waar men zou meenen, dat de bewegingen der in het duister verscholen organen aan hare waarneming, aan hare rekestafel en meetstok zouden ontsnappen, daar heeft zij de organen in hunne sijste werkingen weten te betrappen, en het middel gevonden om de levende natuur zich zelve te laten verklappen en hare gevoeligste trillingen zelve te enregistreeren.

Intusschen, waar ik het menschelijke lichaam op die wijze waarneem, en bedenk, dat ook mijn eigen lichaam aan dezelfde wetten gehoorzaamt, daar is mijn lichaam mijn lichaam niet meer; daar is de gedaante, die ik voor mij zie, het lichaam van mijne moeder, van mijn kind, niet meer; neen! daar heb ik slechts de voorstelling van eene algemeene werktuigelijkheid: alle vrije leven is uitgedoofd: dit lichaam is mij even vreemd geworden, als ieder ander werktuig; ik ben er uit gedreven; mijn geest is er uit gebannen en zwerft in een waterlooze woestenis. — Maar als ik dan toch die vormen weder aanzie, met welke de Natuur of een God — wat weet ik het? — die werktuigelijk fungeerende toestellen mijns lichaams omkleedt, dan immers kan ik mijn hart weder ophalen, mijne ziel troosten en mijnen geest zijne natuurlijke woonstede weder voelen betrekken Waant het

niet. Ook hier volgt u de Wetenschap. Dat gelaat, in staat om in het oog u een onpeilbaren hemel te ontsluiten; dat gelaat, bekwaam om zulk een diepte van smart, en zulk een zonneglans van vreugde te openbaren; dat gelaat met zulke edele vormen en zulke aanminnige trekken, het is niets anders dan een samenstel, waar zich de uitwegen der zenuwdraden bevinden, uit de hersenen voortgesproten, die in den blinden schedel hare, ja, geheimzinnige, maar van noodwendige, ten slotte physische invloeden afhankelijke werking verrichten. En die borst, welke de moeder vergunt, uit een wondere bron aan haar kind zich zelve, haar eigen lichaam te geven, terwijl haar oog, dat het oog haars zuigelings ontmoet, van eenen band getuigt, die hare ziel onverbrekkelijk, ach! vaak meer tot smart, dan tot weelde, aan dat pand vastgesnoerd houdt, — die moederborst leert de wetenschap dus beschouwen, dat de jongens en meisjes van de lagere school, op wier programma de natuurkennis ook al staat, tot hunne moeder te huis komen met de opmerking, dat zij ook een zoogdier is O! ik vervloek de wetenschap niet om die heiligschennis. Ik weet, ze heeft gelijk. Hebbe zij maar niet het laatste woord! En wanneer de kennis onze ongelukkige oogen opent, zoodat zij zien dat wij naakt zijn, laten wij ten minste mogen gelooven en hopen, dat er een moment is in Gods schepping, waarin wij ons niet naakt, maar omkleed bevinden.

Maar ons handelen en gevoelen — dát zal toch wel vrij blijven; dát is toch niet bloot werktuigelijk. Och! ik zinspeelde er reeds op. Onze hersenen zijn eene werkplaats, waar noodwendige bewegingen volgen op de inwerking eener wereld, die *wij* immers niet maken, en in welke alles noodwendig is en onverbreekbaar samenhangt. Wat blijft er dan nog plaats voor iets over, dat niet noodwendig, niet werktuigelijk zijn zou? En hoe kunnen wij dan anders dan al wat wij ervaren, tot ons teederst gevoelen toe, terugbrengen tot zekere bloot physische figuren, die evengoed geëregistreerd zullen worden als de trilling der grofste spier, wanneer er maar een instrument toe zal uitgevonden zijn. Al ons gevoelen, onze bitterste hartepijn, onze hoogste blijdschap, ons teederst liefbebben, het is bloot een accompagnement van het eentonige doods-klokgeluid der werktuigelijke schepping; het is een waan, eene misleiding, eene begoocheling; het is een weldra weggestorven accoord van het onmetelijk muziekinstrument, zonder bewustzijn of gevoel, dat wij de Natuur noemen.

Uit dat menschelijk voelen intusschen wordt de Geschiedenis samengeweven. Liefde en haat trekt menschen aan en stoot ze af; de erkenenis van eene idée, mede een gevoelen, huizend in het brein, drijft aan tot daden, tot het stichten van zekere orde, en die orde, bedreigd en gehandhaafd, belaagd en verdedigd, zij maakt de stof der geschie-

denis uit. Wel nu, juist deze geschiedenis is het, welke de wetenschap u wil uitleggen als een schouwspel, waarin een noodwendige wet gebied voert, zóó zeker dat, wanneer men slechts gegevens genoeg bezat en nauwkeurig genoeg waarnam, men de toekomst met zekerheid zou kunnen voorspellen. — Dat wij dus nog van geweten beuzelen; dat wij niet alle eigen oordeel op kunnen schorten, en niet alle meêwarigheid en schrik, of hoop en blijdschap ter zijde stellen, om van de onfeilbare uitspraak der wetenschap ons onbewegelijk lot te vernemen en van haar het richtsnoer van ons doen in handen te krijgen, — wij hebben dat uitstel slechts aan de genade onzer tijdelijke kortzichtigheid en onkunde te danken. — Dus ook de geschiedenis — een raderwerk, eene onverbiddelijke machine! Machine overal, stof en geest, natuur en geschiedenis! Waar, waar bergen wij ons, om aan zulk een wanhopigen toestand, aan dezen dood eener volstrekt algemeene werktuigelijkheid te ontkomen?

Maar hoe kunt gij zulk een toon der wanhoop aanslaan? Voert men mij hier te gemoet. Vooreerst, de zaken zijn niet anders. Het ligt er toe, en het is de grootste onredelijkheid zich niet te kunnen of te willen voegen in hetgeen men erkennen moet niet anders te kunnen wezen, dan het is. Wij moeten ons kalm houden en onzen misschien onaangename toestand niet door heftigheid ondragelijk maken. — En dan ten anderen, die opsporing van het geheim der natuur, die ervaring, dat de

groote Onbekende machteloos is om voor onze schrandere waarneming haar innigst wezen verborgen te houden, is zij geen bron van genieting, van diepe zelfvoldoening? Gevoelt men zich niet bevredigd, niet gestreeld, als men weder een raadsel heeft opgelost? Gevoelt de mensch zich niet den meerdere der natuur, als hij haar dus onder zijn vergrootglas en in zijn gehoortrompet heeft, neen! als hij haar aan zijne voeten ziet? En dan, die erkenning van de natuur als eene machine, heeft zij er niet toe geleid om onze nijverheid met eene verscheidenheid van machines te verrijken, die ons in staat stellen om wonderen te doen, wonderen, als daar zijn, de overbrugging van afgronden, de vertienvoudiging van de kracht om te vernielen, de doorboring van rotsgevaarten, de bespoediging der vervaardiging van kleedingstukken, de vernietiging van den afstand, — en waar wonderen zijn, mag men toch niet klagen, dat daar niets te bewonderen zou wezen. — Bewonderen, ach ja! maar als men de zaak goed beschouwt, is al die bewondering zelfbewondering. Immers hier heeft de menschelijke geest alles gedaan; niets is hij bij al die resultaten aan eenig ander wezen verschuldigd, dan alleen aan zich zelve. Toen hij die ontdekkingen deed, die toepassingen maakte, was hij alleen tegenover het voorwerp van zijn onderzoek. Hoe meer hij zich afzonderde en alleen met zijn inzicht en zijne wetenschap bleef, des te zekerder was de triomf. Dus, zoo de

mensch hier bewonderen zal, schiet hem niets over dan zich zelve te bewonderen, en zelfbewondering is verwaandheid, is waan. Maar zoo de opheffing van den schoonen bonten sluier der natuur geschikt is om geloof en poëzij als een waan te doen erkennen, dan voegt het voorzeker den man der wetenschap niet, aan een anderen waan toe te geven. Of zou men den eenen waan slechts prijs gegeven hebben om voor een anderen, en ditmaal een oneindig dorren waan, plaats te maken? — Doch zooveel geef ik toe, dat de aanblik der natuur, met behulp onzer werktuigen beschouwd, ons aan ons zelve ontvoeren kan: die oneindigheid, in het onnaspeurlijk fijne en kleine zoowel als in het onmetelijk groote en sterke, zij kan ons verrukken. En wanneer wij een oogenblik vergeten, dat de gehoorzaam werkende dommekracht hier voor niets terugwijkende machines eigenlijk ons eigen werk is, en niets dan de toepassing, zoo als ik zeide, van een schooljongensrekensom; wanneer wij, zeg ik, dit een oogenblik vergeten, dan kan die werking zich ons zelfs als verheven voordoen.

Maar die blik in de oneindigheid der natuur, wat is hij anders dan een nederzien in een afgrond zonder bodem? Licht openbaart die aanblik niet: het is dáár duister en verwarrend, wáár wij staren. En die indruk, door onze kolossale machines op ons gemaakt; die voorstelling van de reuzenkrachten, door ons ontketend, wat werkt zij anders, dan

zinsverbijstering? Een gevoel nu van zinsverbijstering is geene bewondering; staren in een afgrond werkt duizeling, en bewonderen is duizelen evenmin.

Neen voorwaar! duizelen is geen bewonderen. Wie duizelt heeft een voorgevoel van de vernietiging van zijn persoon; hij wil zich van boven naar beneden storten en dat met de bewustheid dat hem geen helpende armen zullen omvangen om zijn wezen voor het oordeel te bewaren van in den schoot van den chaos aan flarden gescheurd te worden.

Daarentegen, wie bewondert, gevoelt zijn gansche aanwezen in harmonische rust. Hij drukt den bodem, vast, maar licht. Hij staart met lust naar een helder waargenomen voorwerp. Hij erkent iets hoogers en grooters dan hij zelf is; maar die meerderheid beledigt hem niet: want zijne ziel gaat in liefde naar dat voorwerp uit, en aan hetgeen wij liefhebben, gevoelen wij ons gelijk; met hetgeen wij liefhebben, gevoelen wij ons één. Zoo verwezenlijkt de bewondering het mysterie der eenheid bij onderscheidenheid, der oplossing van ons innigst zijn in iets dat buiten ons verblijft. Zoo is de bewondering een huwelijk van onze ziel met een schoon voorwerp.

Ach! konden wij zóó Gods schepping, konden wij zoo den mensch en de menschenwereld bewonderend aanschouwen! Dan ware het nog de moeite waard in die schepping te verkeerren, en onder menschen mensch te zijn. Konden wij die schep-

ping werkelijk als een schepping zien, dat is, als het werkstuk van eene macht, buiten en boven ons, maar die ons tot zich opheft door ons tot den begrijpenden aanblik zijner werken toe te laten. Konden wij onzen medemensch en zijnen arbeid met de gezuiverde aandoeningen gadeslaan, waarmede een bewonderend toeschouwer de groote daden, het edele lijden en den schoonen dood van tragische personen waarneemt! — Dát konden wij, zoo wij slechts aan die verraderlijke wetenschap konden ontkomen, die ons de schepping als eene machine, en de geschiedenis van ons geslacht als het spel van een drijftrad doet aanzien, een schouwspel, voor wie de zaak indenkt en niet onverbeterlijk lichtzinnig is, om wanhopig en waanzinnig te worden.

Maar die wetenschap openbaart ons toch de waarheid? Neen! duizendmaal neen! Zij openbaart ons de waarheid niet. Waarheid is, zooals Plato zegt, *dat wat is*, en de wetenschap vertoont ons dat wat *niet* is. Zij vertoont ons gebrekkig wat geweest is, en hoogst duister en onzeker wat zijn zal. Wat klaar en zeker is in haar, is ledige vorm, onvervulde wet, afgetrokkenheid zonder inhoud. Wat er is, wat er op het oogenblik is, dat vertoont zij ons niet. Intusschen het tegenwoordig oogenblik is het moment des levens, het is een stuk van het goddelijke leven, dat ons mede is gegeven, maar dat God toch niet uit zijne hand geeft: in en uit dat oogenblik draagt en beweegt één Wil

de geheele machine met hare oneindige raderen. In dát oogenblik vindt de wetenschap de grens harer macht, of moet ik zeggen? het bewijs harer onmacht, en, zoo zij niet volmaakt was, den getuige harer onwaarheid. Den Wil, die zich in dat oogenblik openbaart, niet te aanbidden, is waan; Hem niet te vreezen, dwaasheid; Hem niet te bewonderen, stompheid.

Ter zijde van het tooneel der goddelijke actie opent ons de wetenschap een gezicht achter de schermen, een gezicht voor hetwelk ons oog eigenlijk niet gemaakt is, maar dat wij nu eenmaal zien, omdat onze onbescheiden geest zich niet zwevend op de schoone oppervlakte, noch in »stil bewust behagen» verzonken houden kan, en niet rust voordat hij ziet, dat het lichaam naakt, en ervaart, dat het genot eindig is. — Ach! ik spreek u niet toe, als de geestenstem Faust toespreekt: »de schoone wereld, ge hebt ze te niet gedaan. Maar, machtige zoon der aarde, bouw ze prachtiger uit uw eigen binnenste weder op!» Neen! maar ik zou u gebeden willen hebben: Heft uwe oogen op en ziet: de schoone wereld is er nog, al hebt gij ze duizendmaal met uwe wetenschap te niet gedaan. Verdiept, verliest u niet in een doodelijken aanblik, en keert u tot de zon en het leven, tot de warme schepping, tot de vrije daad; leert dát voorwerp bewonderen, en gij zult de Waarheid erkennen: want gij zult zien en tasten wat waarlijk leeft, zich beweegt en is. Niet de opvulling

met ijdele lucht, die de wetenschap medebrengt, geeft de ware kennis, maar de liefdevolle bewondering, die onzen geest opent tot helder zien en onze vingers leert tot vaardig handelen; die ons God zelve tot bondgenoot geeft en ons tot medewerkers der Almacht maakt.

De bewondering is het, die ons de ware kennis geeft. Plato heeft gelijk: *μάλα γὰρ Φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος τὸ θαυμαζεῖν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ Φιλοσοφίας ἢ αὕτη* ¹⁾, dat is, de bewondering, die eigenschap van den wijsgeer, is het beginsel der ware kennis, en een ander beginsel der ware kennis is er niet. De goddelijke Grieksche wijsgeer voegt er, op zijne wijze, schijnbaar spelend, maar diepe waarheid aanduidend, het volgende bij: wel heeft hij gelijk, die van de oude dichters (hij bedoelt Hesiodus) gezegd heeft, dat Iris Thaumás tot vader heeft. — Iris, de bodin der Goden, dochter van de verpersoonlijkte Bewondering! Wat wil dit anders zeggen, dan dat de verbroken gemeenschap tusschen God en mensch door de bewondering wordt hersteld; dat door haar die gemeenschap wordt onderhouden? Zóo is het: de wetenschap sluit den hemel toe, neen! zij erkent geen hemel; de bewondering ontsluit een Olymp, vol van de heerlijkste Godengestalten.

En Plato is de eenige niet, die zoo spreekt. Onder alle

1) *Theaet.*, p. 155 D. Steph.

hemelstreken, in alle eeuwen, verkondigt ééne, verschillend gewijzigde stem hetzelfde. Hoort den Spreukdichter onder de Hebreëen: יראת יהוה רשית רעה, »De vreeze des Heeren het beginsel der kennis.»¹⁾ Inderdaad is met dit woord hetzelfde gezegd. Wie eene hemelsche macht erkent, slechts hij kent, zooals er gekend moet worden. Wie in de wereld niet bloot een oog heeft voor hetgeen hijzelf is, met name voor de gegevens van zijnen eigenen geest, maar die het onloochenbare niet loochent, en iets tegenover zich erkent; iets waaraan hij wel gelijk is, maar dat hijzelf niet is; dat in volle werkelijkheid is, wat hij slechts in ledige beschouwing bezit; iets dat zijne grenzenlooze ledigheid vervullen kan; iets dat hij deswegens ontziet en lief heeft; iets waarvan hij zijn heil wacht, — in één woord, dat hij vreest, als de afhangeling zijnen goeden heer, als de hulpbehoevende zijnen begunstiger, slechts hij kan de ware wetenschap, de wetenschap der waarheid erlangen.

En in latere tijden is, in weerwil van alles, de stem, die zoo spreekt, niet verstomd. Ik haal geene woorden van dichters of redenaars aan, die, als Christelijk geloovigen, aan de verdenking bloot zouden staan, dat zij de vaststaande meening bloot nagepraat hebben; geen woord derhalve van onzen Vondel: waar hij zegt: Zij (de wetenschap)

1) Prov. 1, 7.

..... zij leert Natuur ontleden
 En toont in haar *Gods wonderheden*,
 Die 't eerste en 't leste is van haar les.

Neen! uit onzen onberispelijk ongeloovigen tijd zal ik de woorden van een dichter aanhalen, die evenzeer van klerikaal katholicisme, als van protestantsch orthodoxisme vrij is. Slechts spijt het mij, dat hij een Duitscher is, en dat ik zijne woorden in het Hoogduitsch moet mededeelen.

Op het eind van een gedicht, waar hij van den voortgang zijns geestes tot het hoogst bereikbare rekenschap geeft, zegt hij:

Und ahnend lernte ich tief verehren
 Das Wunder dessen was da ist.

Dus de wereld als een wonder zien, en dat wonder, niet begrijpend, maar vermoedend en als een mysterie radend, diep vereeren, ziet daar wat hem het hoogste is. — Als een mysterie, — en een mysterie is niet dat waar het verstand stil voor staat. Dat is het voor onzen Génestet, waar hij, die anders zooveel liefs en goeds zegt, ongelukkig genoeg is van te zeggen:

Mysterie 't leven, mysterie 't lot:
 De Schepping predikt geen liefdrijk God!

O ja! als de Schepping ons geen liefderijk God predikt, staat ons verstand stil voor den onzin, met welken alsdan wereld en geschiedenis onzen geest tergen. Maar mysterie, in den echten zin, is iets waarin men ingewijd moet wor-

den. Sinds wanneer nu zijn de ingewijden de onwetenden? Neen! de ingewijden zijn de wetenden, maar de wetenden op de ware manier, wetend na hunne vooroordeelen, hun oude weten, hun alledaagsche denken te hebben afgezworen, in één woord, na eene wijding, waarbij hun oude mensch tot een nieuwen mensch is geworden, te hebben doorgestaan.

En elders zegt dezelfde dichter:

Darin gleicht der Dichter dem Kind: es erscheint das Bekannte
Ihm wie ein Wunder, bekannt blickt das Geheimniss ihm an.

Wat wij meenen te kennen, zulks predikt ons wederom dit zijn woord, moeten wij als een wonder zien en leeren bewonderen, en in dezen staat onzer ziel zijn wij met het geheimenis, het mysterie, vertrouwd; wij zijn er in te huis; wij zijn er in ingewijd.

En waar hij elders zegt:

Sucht und forscht nicht, ihr entkleidet
Nur die Frucht vom duft'gen Flaume:
Unerbeten von den Göttern
Kommt das Höchste wie im Traume.

wil hij dáár het wetenschappelijk onderzoek veroordeelen en ons tot blindheid doemen? Evenmin als ikzelf met deze gansche rede zulks bedoel. Men zou al zeer onnoozel of kwaadwillig moeten zijn om zulks van onzen dichter of van mij te denken. Och neen! onderzoekt en vorscht na, neemt

de natuur waar, luistert haar af, tracht haar te betrappen: zoo komen wij achter het geheim dezès eindigen levens en voor zoover de wetenschap niet strekt om aan dit eindige leven op grooter schaal een gruwelijker einde te maken en de wereld alzoo met meer ellendingen te vervullen, zal zij misschien deze spanne tijds tusschen onze wieg en ons graf een weinig dragelijker kunnen maken. Maar wilt gij de natuur schoon zien, de vrucht niet van haar waas berooven; wilt gij de natuur, zooals zij werkelijk is, wilt gij haar in waarheid kennen, met hart en ziel en geest en niet bloot met het redeneerend verstand, hetwelk u niets van het volle wezen openbaart, — vraagt dan die kennis niet van de wetenschap, niet van zoeken en vorschen: al badt gij, gelijk Ezau met tranen om een goed, dat gij gevoeldet te missen, het hoogste komt niet van ons zèlven, maar van de Goden, niet in het nachtwaken der wetenschap, maar in den droom der goddelijke ingeving.

En eindelijk:

Studire nur, und raste nie!
 Du kommst nicht weit mit deinen Schlüssen:
 Das ist das Ende der Philosophie,
 Zu wissen, dass wir glauben müssen.

Plato zeide ons wat het begin is der filosofie; Geibel ¹⁾, want zoo heet onze dichter, zegt ons wat haar einde is, en beiden zeggen ons hetzelfde.

1) Junilieder.

Doch bij al het aangevoerde behoort eene opmerking. Berderft ons de wetenschap het rechte gezicht op de schoone wereld, niemand meene, dat de zinnelijkheid ons het rechte genot der schoonheid mogelijk laat. Neen! het is alleen de bewondering, die ons tot dat genot bekwaam maakt. Het voorwerp toch, dat wij bewonderen, houdt ons op een afstand. Immers hoe zullen wij een wezen, dat wij ontzien, dat ons, bij alle gevoel van vertrouwdheid, niettemin onze beperkte bevoegdheid doet gevoelen, hoe zullen wij het te na komen, ja! er de hand aan durven slaan? Wel nu, slechts aldus, slechts voor het op den behoorlijken eerbiedigen afstand starend oog is het schoone waar te nemen en te genieten. Het schoone is eene openbaring van eene hoogere wereld, de openbaring eener kracht, die bezig is om deze wereld op te heffen en op een anderen bodem te planten. Wanneer wij nu, in plaats van ons uit deze sfeer tot die nog niet bereikte sfeer te laten optrekken, het schoone voorwerp in onze sfeer aftrekken, door er de hand aan te slaan en het aan ons te onderwerpen, of mag ik zeggen? onder ons te werpen, — dan is de betoovering voorbij, het schoone is geweken en wordt niet meer gezien noch waargenomen. De schoonheid is eene profetie, en het ligt in het wezen der profetie niet vervuld te zijn. De schoonheid is eene verschijning, de verschijning eener goddelijke gestalte, welke tot ons zegt: raak mij niet aan: want ik ben opvarende. —

Wat blijft ons daarbij anders over, dan wel met de armen uitgestrekt, maar toch niet willende grijpen, neder te knielen met de bede: Vare mijne ziel met u mede, om eenmaal het oogenblik der omhelzing te smaken! — Het zal komen dat oogenblik: want het ligt ook in het wezen der profetie vervuld te *worden*, en het schoone is geen bedrog: het is een feit en eene kracht, en wat zich aankondigt, zal komen; het is niet mogelijk, dat het zich dus zou vertoonen, en niet zou bestaan, om te verleen wat het belooft. Maar zal dat oogenblik komen, zoo *is* het dan nog niet, en dit zegt zelfs de stem der natuur. Of wat is de schaamachtigheid, die de jongeling ervaart op het gezicht der schoone maagd? Zij is het gevoel, dat hij met een voorwerp te doen heeft, waar tegenover geene stoutheid, zelfs geene gemeenzaamheid voegt. Juist dat hier geen stoffelijke hinderpaal tusschen beide is, maar dat een bloot gevoel de vrijmoedigheid belet, is een bewijs, dat hier de werking wordt waargenomen van eene boven het zinnelijke zwevende kracht. — En wat beteekent de schaamte bij het meisje zelve? Wat anders dan dat bij haar de bewustheid bestaat, dat zij een mysterie, het mysterie van het leven zelve aan zich draagt; dat er een schat in haar is weggelegd, van welken zij slechts de draagster is, en niet de eigenares. O! zoo de jongeling haar verleidde; zoo zij er toe komen kon om dien schat, als ware het een gemeen goed, over te laten aan wie hem zich zonder ontzag wilde

toecigenen , welk een vergriep zouden zij begaan tegen het heilige , dat zij draagt! — Om de jongeling en de maagd zonder heiligschennis elkanders bezit te schenken , is er een sacrament noodig , het woord van een Godsgezant , een pand als van God zelve , die alleen over hetgeen hem alleen toekomt , te beschikken heeft. — Er komt een tijd dat de man , die de jeugd achter zich heeft , altijd nog met echte bewondering , maar zonder beschroomdheid , met het oog van den *kenner* , gelijk dat van de Trojaansche grijsaards op den aanblik van Helena , het schoone voorwerp onder de oogen kan hebben : dan is hij gemeenzaam met de hoogere wereld , wier stempel hij met bedaarden geest in de schoonheid erkent ; hij weet wat de zinnelijkheid vermag en niet vermag te geven , en , zeker van zijne toekomst , begroet hij de voorbode eener verheerlijkte wereld. Die tijd komt ; maar de tijd , dat iemand het schoone zonder ware bewondering met een onkiesch oog zou aanzien , die tijd komt nooit : want het onkiesche oog ziet de schoonheid niet : het ziet slechts den blinden en dooven vorm , dien de schoonheid , welke een licht en eene harmonie is , voor dengenen overlaat , aan wiens ongewijde zinnen zij zelve zich onttrekt.

Voordat ik eindig , wensch ik u nog een en ander practisch gevolg van onze beschouwing onder de aandacht te brengen.

Wie het wonder der dingen , wie de grootheid van een te

vreezen Opperwezen erkent, hij bewondert geene menschen, geen koningen, geen helden, geene geniën, evenmin staatkundige, als kunstgeniën. Den mensch ontziet hij: de menschen vreesst hij niet. »Ik vrees God,» zegt Joadah bij Racine, »en ken geen and're vrees.» — Den mensch mag hij bewonderen; de menschen niet; wel het werk Gods in den nederige en stille, doch geene zoogenaamd groote, geweldige daden; wel de oneindige persoonlijkheid, de kern der eeuwige liefde, die er overblijft, als de mensch zich zelve gansch vermocht te verzaken: niet de triomfeerende laatdunkendheid; wel de vrucht der ingeving: niet den arbeid van het ingebeelde vernuft. Bij die bewondering behouden wij onzen adel en onze vrijheid, terwijl de bewondering van menschen, juist als zij het machtigst en hoogstgestegen zijn, ons eenigermate tot oogendienaars en knechten maakt. Bewonder ik, daarentegen, Gods werk in den mensch, zoo verneder ik mij niet: slechts voor God kan ik mij buigen zonder laagheid, slechts Hem kan ik dienen zonder onvrijheid. Waarom? Buig ik mij voor een mensch neder, onderwerp ik mijnen wil aan dien van een mensch, zoo blijft er altijd, behalve in het moment der zieleliefde van den hoogsten graad, nog iets in mij over, dat zich niet overgeeft, en dit voorbehoud, bij het gebaar en de betuiging der hulde, maakt de laaghartigheid en de onvrijheid uit. Slechts Gode derhalve is het altijd voegzaam en veilig zich geheel en zonder eenig voor-

behoud over te geven; want hij maakte ons en geeft ons onszelven geheel en geheiligd terug. — Menig koning of staatsman, het is waar, vordert van mij, dat ik in hem God erkenne en hem bewondere, als door God met eene zending toegerust, als den uitvoerder van Gods werk en wil. Het is zoo; maar wie wijs is, mistrouwt dien eisch: alleen waar hij lijdt, en niet waar hij triomfeert, voegt het den mensch, van Gods wil, als door hem geschiedend, te spreken.

Wie het wonder der dingen heeft erkend, wien bewonderende liefde de oogen voor het wezen der dingen geopend heeft, hem is deze wereld eene werkplaats van goddelijke krachten: van rondom ziet hij volheid van leven, en bespeurt hij verborgen bronnen van oneindigen overvloed. Niet zoo de wetenschap, de wetenschap der Huishoudkunde. Deze verbiedt ons krachten en uitkomsten in te wachten, welke wij niet met zekerheid, op degelijke berekeningen afgaande, kunnen voorzien. Zij vergunt niet, dat er iets tot stand kome, of het moet in zekeren zin reeds aanwezig zijn, aanwezig in den vorm van tot de behoefte weggelegden voorraad, in klinkende munt of in hetgeen haar vertegenwoordigt, voorhanden; zij wraakt als onbezonnen en onverantwoordelijk elke handeling, die de financieele kracht van den dader te boven gaat. — Zou op zoodanige wijze eene wetenschap, die de taak heeft om te leeren, hoe de rijkdom toeneemt, niet de strekking hebben om de voortbrenging van

nieuwen rijkdom uit het nog niet aanwezige te verhinderen? Zou zij, daar zij zoo op het bezit van kapitaal aandringt, en het te licht vergeten wordt, dat de echte wetenschap ook de kracht van den gezonden geest in het gezonde lichaam als kapitaal erkent, geene aanleiding geven, dat wie geen geldelijk kapitaal bezit, aan zijn vermogen vertwijfelt en den eigenaar benijdt? Wat dit laatste aangaat, zoo veel is zeker: de huishoudkunde leert volkomen overtuigend, dat alle dwang, strekkende om door middel van willekeurige verordeningen datgene te verschaffen wat de vrucht van den geleidelijken gang der dingen moet zijn,— dat, zeg ik, alle dwang niet alleen niet baat, maar verderf aanbrengt. En toch wat vermag die prediking, dat beroep op rede en redeneering? Wat vermag het tegen nijd en haat? Deze hartstocht beroept zich op een God, niet op den waren God, maar op den God van den Nood: dien acht hij den hoogsten God, en hij wil hem ook tot den machtigsten maken. En hoe zou men den hartstocht met verstandsgronden kunnen overwinnen, daar de hartstocht juist in de miskenning van het gezag des verstands bestaat? Zal men in het huis gehoor vinden bij den meester, die van huis is? Ook bewijzen het de feiten. De Socialistische eischen breken uit, telkens erger dan ooit, in onzen tijd, nu de huishoudkunde degelijker en ijveriger, dan ooit, beoefend wordt. Zal men voortgaan in ongeschokt vertrouwen en zeggen: onderricht den gemeenen man, den arme,

den arbeider; onderricht hem slechts van de ware gronden der huishoudkunde; doe dit door onderwijs, des noods kosteloos en verplicht onderwijs, en hij zal ophouden zich tegen de maatschappij en tegelijk tegen de rede te vergrijpen. Hoe onvoldoende het onderwijs tot heden toe ook zij, er wordt thans meer ter school gegaan, en de school is beter, dan in vorige eeuw, en — wat meer zegt: thans hebben grootendeels de misbruiken opgehouden, die in de voormalige maatschappelijke orde het mi-noegen der arbeidende klasse wettigden en hare wanhoop verklaarden, — en toch, ik herzeg het, breekt thans, in weerwil van dat alles, het Socialisme uit, algemeener en dreigender dan immer. Wel een bewijs, dat in het geloof eene kracht was om het onrecht te verdragen, grooter dan in het ongeloof om het recht te kunnen dulden. — O! ik zeg niet, dat het volk moet of zal bekeerd worden om de ware bron des rijkdoms in de gaven eens oneindig rijken Gods te erkennen; maar dit zeg ik, dat slechts wie wagen durft, wagen ten behoeve van eene goede zaak en een edel doel; dat slechts wie wagen durft, wint, dat is, kapitaal voortbrengt en overvloed schept. Niet de berekening, of de voorhanden middelen wel toereikend zijn, maar de overtuiging dat de zaak goed is, moet den vrijbrief om te handelen afgeven. En zoo de zaak goed, het doel edel is, al was dan de stoffelijke voorraad gelijk nul, toch handele men! Wanneer men daarbij te gronde gaat, men gaat

met eere te gronde, en nu wenschte ik wel te weten, of er iets ter wereld waarde heeft zonder de eer, en of er een goed ter wereld is, dat hoogere waarde heeft, dan de eer. En zoo neen! dan bezit men, wanneer men dat goed verkregen heeft, al ware het met den dood, immers het hoogste van alles wat te begeeren is. Recht evenwel om dus te spreken, heeft niet hij, die eer mogelijk acht en eer zoekt, waar hij niet zichzelf ten offer geeft, maar anderen zich laat opofferen voor hem. En evenmin hij, die waant dat de eer een verkregen goed is, dat men slechts bereid moet zijn te verdedigen, ook des noods met het leven; neen! de eer is een goed, dat men steeds nieuw verkrijgen moet, een goed, dat de nimmer rustende inspanning van alle krachten eischt. Slechts wie zoo de eer begrijpt, mag er zijn leven voor veil hebben: want die eer opent den hemel, daar zij bestaat in de erkentenis van een goed, dat boven het leven waarde heeft, en in het geloof aan het eenige recht van het recht en aan de eenige kracht en den eindelijken triomf van het goede, hier op aarde onvolkomen, maar eenmaal in hooger sfeer volkomen.

Dat geloof dan ook en niet de wetenschappelijke berekening heeft alles wat er groots tot stand is gebracht, in het leven groepen. Hadden onze voorouders berekeningen gemaakt en de mogelijkheid, nagenoeg de zekerheid geteld, dat hun bodem met al wat hij droeg, door het vuur zou

afgemaaid of door de wateren verzwolgen zou worden, zij hadden den strijd met Spanje niet aanvaard. Willem van Oranje is zijn werk voor de Nederlanden begonnen met een bankroet. Uit een oeconomisch oogpunt was het onverantwoordelijk wat hij bestond, en dat hij het goed van zijne kinderen en dat van zijne broeders zoo gruwzaam prijs gaf. Maar hij mocht het doen, omdat hij wist zich zelven niet te zoeken: integendeel hij had zijne ziel overgegeven aan zijne zaak. Dat hij zulks gedaan heeft, kunnen alleen zij loochenen, die zijne brieven en redenen niet gelezen hebben, of — *die taal niet kennen.* — Zóó dan is hij almede de stichter geworden van eenen Staat, die het schild geweest is eener Natie, welke door hare roekelooze zelfopoffering schatten heeft voortgebracht, boven alle mogelijke berekening van alle hemelstreken toegestroomd.

Doch wij willen van den Staat en de voorstelling van een verdedigd en door die verdediging nieuw gesticht Vaderland afdalen tot een bescheidener gebied, het gebied des huisgezins. — Wie die niet ruim met middelen bedeed is, heeft in onzen tijd, daar men verzekerde inkomsten verlangt, om de kosten van het huishouden te kunnen bestrijden, den moed om tot een huwelijk te besluiten? Men durft op niets rekenen dan op hetgeen men zeker meent te bezitten: anders, zegt men, is de stap onverantwoordelijk, en ellende staat voor de deur. *Paupertatem nimium timemus*, zegt de Romein

uit den eersten keizerstijd: wij zijn te bang voor de armoede. — Het is alweder omdat men het rechte oog niet heeft op de levende schepping en de ware bron der goede gaven. Het onderhoud des levens komt niet uitsluitend van beneden langs zichtbare wegen en naar eene berekenbare orde, maar ook van boven op wonderlijke wijze, — en gelukkiger is hij, die zijne behoefte op deze laatste, dan wie ze op die andere wijze ontvangt. Wie dat wonder gelooven kan, dat ieder levend wezen als het ware een punt van aantrekking is, hetwelk dat wat het voor zijn bestaan noodig heeft, uit het ongeziene element tot zich neemt; het wonder, dat een menschenkind evenzeer en even natuurlijk door zijnen arbeid de voorwaarden van zijn onderhoud uit de middelen der maatschappij aantrekt, als de lelie, die niet werkt, uit lucht en bodem, — wie dat wonder gelooven, wie Gods Voorzienigheid bewonderen kan, hij aanvaardt gemoedigd de zorg voor een huisgezin en sluit zijn hart niet langer in verplicht egoïsme toe! Hij zal het wonder der kruik, die van olie, der spinde, die van brood niet ledig wordt, zich voor hem zien herhalen, zoo hij slechts werkt niet om eigen genot of roem, maar voor de zijnen, en zoo hij toont inderdaad op God te vertrouwen, door alle oneerlijke middelen te vermijden. En mocht hij dan te gronde gaan, de eer ten minste zal behouden wezen. De milde Tyché, dat is het wereldbestuur buiten de mogelijke berekening der mensche-

lijke kennis, de milde Tyché, zegt Oedipus, bij Sophocles, zal haar kind ten minste niet te schande laten komen:

*ἐγὼ δ' ἑμαυτὸν παῖδα τῆς Τύχης νέμων,
τῆς εἶ δίδουσης, οὐκ ἀτιμασθήσομαι.*

En wederom roep ik de getuigenis in van het natuurlijke menschelijke gevoel. Immers dat de ingevingen der nimmer ontmoedigde vaderlandsliefde, die door het bezadigd oordeel te wraken zouden zijn; dat handelingen van een ongeveinsd vertrouwen op God, hoezeer met de strenge huishoudkunde in strijd, niet ijdel zijn — behalve de ervaring, ook de mijne — bewijst zulks de werking, die zij op ons hart oefenen. Ik sprak van de kracht van het schoone, maar ook het goede bekoort, en ontroert ons, en voert ons op. Eene daad van zelfverzaking, de uitvoering van een edelmoedig besluit, hoe treft ze ons, hoe beminnen, hoe bewonderen wij hem of haar, die ze verrichtte! Niet al het schoone is goed, maar al het goede is schoon. Het goede maakt zelfs wat op den naam van *schoon* geene aanspraak kan maken, wonderlijk lieflijk, — en te midden van tooneelen, waaronder de afschuw en de verontwaardiging de bron der tranen had opgedroogd, doet de verschijning van een enkelen menschelijken goeden engel het oog weder schreien: wij zijn verzoend, en gelooven weder aan een God in den hemel, en weder erkennen wij het wonder, dat deze wereld met hare heerlijkheden en hare jammeren ons diep te vereeren geeft.

8.1528

